

Janovics Mária

KÓD – KULTÚRA – IRODALOM – RÉGIÓ

Code – Culture – Literature – Region

Kód – kultúra – irodalom – régió I. Szerkesztette: Hózsza Éva, Ispánovics Csapó Julianna, Horváth Futó Hargita. BTK, Újvidék, 2006

Önmegalkotás és rálátás. Kód – irodalom – kultúra – régió II. Szerkesztette: Hózsza Éva, Horváth Futó Hargita. BTK, Újvidék, 2007

A kötet előszavában olvashatunk létrejöttének körülményeiről. A köztársasági Tudományügyi és Környezetvédelmi Minisztérium pályázatának keretén belül egy héttagú munkacsoport öt évre szóló kutatási lehetőséget kapott a *Kód, irodalom, kultúra, régió* témakörben. Olyan területek kutatása a cél a vajdasági magyar irodalom, művelődéstörténet, nyelvészet területén, melyek alapján komplex kép alkotható egy-egy jelenségről.

A könyv az egyes témakörök szerint több fejezetre tagolódik. Az első rész a *Nyelvi kód* címet viseli. Itt olvashatjuk Silling István *Nyugat-bácskai (Dunatáji) magyar nyelvátlasz munkálatok* című munkáját. Silling azokat a XXI. század elején használt nyelvi sajátosságokat kutatja, melyek a vegyes etnikumú Nyugat-Bácska magyar nyelvű lakosainak nyelvét jellemzik. Bemutatja a régiót és településeit. Központja Zombor, s öt nyugat-bácskai falu tartozik hozzá: Bezdán, Doroszló, Szilágyi, Kupuszina és Gombos. A falvakról és betelepítésükről egy-egy rövid leírást ad. „A vizsgált interkulturálisnak nevezett nyugat-bácskai kontaktzónában interaktív helyzetben élő magyar nyelvjárások léteznek. Mindig is ilyen volt a helyzetük, mert itt a magyarral együtt élt a német, a szerb, a bunyevác, a sokác, a roma, a szlovák.”(17) A kérdőíves vizsgálat, amelyre a kutatás épül, több részvizsgálatból áll. Ezek: *Az ember és rokonsága, Az ember és környezete, Ruházat, Ételek, Növényvilág, Állatvilág, Emberi cselekvések, Melléknevek, Nyelvtani lapok.*

A *Nyelvi kód* című fejezetben kapott helyet *Todor Manojlović A centrifugális táncos című darabjának fordítása* címmel Andrić Edit tanulmánya is. A Manojlović-művet Csuka Zoltán fordította magyarra. Munkájában a fordítástól független eltérések mutatkoznak, például a központozásban. Grammatikai eltérésekből eredő hibákat, lexikai tévedéseket, szintaktikai és jelentésbeli különbségeket vizsgál a tanulmány szerzője.

A második fejezet a *Kultúra, oktatási kultúra, régió* címet viseli. Káich Katalin dolgozata alkotja bevezető szövegét. Címe: *A verseci magyar színjátszás hagyományai 1920-ig*. Versecet Herczeg Ferenc szülővárosaként tartják számon. Részletes beszámolót kapunk a város mozgalmas történetéről. A 18. század első évtizedében lakosságának egynegyede német volt. A színjátszás nehezen indult el, a lakosság nem mutatott nagy érdeklődést iránta. Az 1857-es esztendő kiemelkedik a sorból, ugyanis a helyi magyar nyelvű színjátszás kezdetét jelenti. Enyedi Sándor Várnay Fábián társulatának verseci vendégszerepléséről ír beszámolót a *Werschetzer Gebirgsboté*-ban.

Fontos megemlíteni a színjátszás eseményeiről és jelenségeiről tudósító lapokat. Várnayék vendégszerepléséről nyilatkozott még a *Színészet Évkönyve*, a *Torontál*, a *Grossbetschkerer Wochenblatt*. A tanulmány közli a Versecen járt társulatok részletes jegyzékét.

Horváth Futó Hargita munkájának címe: *A nemek reprezentációja a vajdasági magyar általános iskolai olvasókönyvekben*. Dolgozatában a tankönyvek szerepére és jellegére világít rá. A tankönyvek szerepét a nemi szocializáció, családi sztereotípiák kialakítása szempontjából vizsgálta. Kiderül, hogy az olvasmányok irreális képet festenek a világról. A férfiak dominálnak a munka világában, a nők csak varrónők, szövönők lehetnek. Ezek a békés családmodellek nem mutatják meg a valóságot, csupán megerősítik a gyermekekben kialakult hamis képeket. Az olvasmányokban az anya a gyermekekhez közelebb álló fél, míg az apa távolabbi. A szövegek szereplői általában férfiak, sőt férfi perspektívából láttatják a dolgokat: „Az esélyegyenlőséget, a nemek egyenjogúságát illetően szükség van az olvasókönyvek szemelvényanyagának revíziójára, az oktatási és nevelési célok újradefiniálására.”

Az irodalmi kód átalakulása című fejezetben Csányi Erzsébet *Az elvont világ leföldelése. A költői kód átalakulása Sziveri János költészetében* című tanulmányában a költő *Szabad gyakorlatok* című kötetét veszi górcső alá. Csányi kiemeli, hogy Sziveri elvonatkoztatva önnön körülményeitől, egy egyetemes léthelyzet mibenlétéről nyilatkozik meg, a világról, mely nélkülünk is működik. Az „öcsend”-ből indul, ezért első versének címe: *Emberi hang*. A teremtés-érzet megragadására tesz kísérletet ugyanúgy, mint második kötetében, a *Hidegpróba*-ban. Ezekben a versekben már – Füst Milánhoz hasonlóan – az öreg bölcs hangján szólal meg. E két kötet mellett a *Dia-dalok*at vizsgálja a tanulmányíró. Ebben a kötetben az előzőhöz képest idegen, elcsépelet dalokat éneklő hang szólal meg.

A *Szóródás* című Deák-regénnyel Hózsa Éva foglalkozik, *Család-kódoltság és kortárs vajdasági magyar irodalom. (Családbomlás)* cím alatt jelent meg munkája. A regény központi jelentései az emlékezés és az identitás kérdésköre. Kenedi Lázár késztetést érez saját régiójának, a Bánság, a Bácska és Magyarország vidékeinek felderítésére. Fontos motívuma a műnek a csomag, mely vala-

mi újat rejt magában, s a helyváltoztatás, a költözés kapcsolódik hozzá. Hózsza Éva a családtémán belül vizsgálja még Németh István *Házioltárát*, amelyben a nemi szerepek sztereotipikusan fordulnak elő. Lovas Ildikó *Kijárat az Adriára* című regényében a felbomlott családok, a megváltozott környezetek képe jelenik meg.

Ispánovics Csapó Julianna munkája, *A jugoszláviai magyar irodalom 2001. évi bibliográfiája. A bibliográfia módszere és nehézségei egy sorozat vonatkozó tárgyévének tükrében* című munkája zárja a fejezetet és a kötet tanulmányosorozatát.

ÖNMEGALKOTÁS ÉS RÁLÁTÁS

A projektum második kötetének kutatási beszámolóit ugyancsak több fejezet alkotnak. Az első rész a *Vizuális (önmeg)alkotás* címen formálódott egésszé; ebben a témakörben Csányi Erzsébet *Arca az arcomra égett (A másságok felpörgetése Tolnainál)* címen értekezik. A cím az élet groteszk mivoltára mutat rá. Az argentin arcát nem ismerjük meg közelebbről, ez kettősséget jelent. A vers a múltba invitál, egy letűnt kort, családot, rokonságot reprezentál. Különleges atmoszférát teremt, az otthonosság hangulatát kelti. Régi szavak jelennek meg: szérű, ángyó, pitvar, bátyó, köpölyöz, pöndöl. Egy sajátos világ tárul fel, melyben fontos kérdéssé válik az identitás, a letűnt világ keresése. Ez maga után vonja a régióknak mint kulcsszónak a szerepeltetését. A versnek földrajzi vonatkozásai is vannak: kérdésessé válik a regionális hovatartozás, az én és a másik közti határ kérdése. A bácskai régió központja Martonos, mint a legfontosabb helyhez való kötődés tere. A távolról érkezettekhez bűn tapad, mellyel együtt kell élni, s ebből az egybeolvadásból ered a cím kettőssége, az arca égett arc, mint identitások egymásba olvadása.

Hózsza Éva *Önéletrajziság és függönyhatárok (A közvetítés „Ladik Katalin”-látványai)* című dolgozata Ladik Katalin (*Élhetek az arcodon*, Bp., 2007) könyvével foglalkozik. Ladik igyekszik konzerválni az önéletrajzi regény konvencióit, azonban el is távolodik tőle. Fontos a mulandóság-elv, valamint kulcsszóként szerepel benne a nagytakarítás. Tehát az emlékezés fontos szerepet játszik, ezért a kötetben képi intertextusok, paratextusok, szövegképi alakzatok erősítik az önéletrajzi olvasatot. Az emlékekben lerakódott a mozi, az utca képe. Az ezekre való emlékezés valamiféle nagytakarítást jelent az emlékező émben. A múltban harmóniát, tonális szigeteket keres, mivel az atonalitással küzd. A helyhezkööttség jelképeként a fa motívum kap szerepet. A kötetben fontos térjelenség Újvidék, Szabadka, Budapest, valamint az arc, mint „önmaga” meghatározása.

A következő rész a *Nyelvhasználat és iskolai rálátás* cím alatt összegyűjtött tanulmányokat foglalja magában.

Silling István a nyugat-bácskai magyar nyelvállapot feltérképezése céljából kérdőívet készített, mely 238 kérdést tartalmaz. Munkájának eredményeit *A nyugat-bácskai magyar nyelvatlasz kérdőívének nyelvi korpusza* című tanulmányában összegezte. Kilenc csoportra osztotta a kérdőíveket az élet különböző területeihez kapcsolva. A kérdőívet kupuszinai, szilágyi, bezdáni, doroszlói és gombosi lakosok töltötték ki, feleletet adva ezzel a kutatót érdeklő tájnyelvi kérdésekre.

Bene Annamária kutatásának célja *három vajdasági gimnázium magyar tanulói által használt nyelv sajátosságainak a feltárása* volt. A tanulmány a Vajdaságban élő, magyarul tanuló gimnáziumi tanulók kognitív kompetenciaszintjét vizsgálja. A munkát egy nyelvhasználati kérdőív és egy pszichoszociolingvisztikai teszt segítségével 2005-ben és 2006-ban végezte. A megkérdezett gimnázisták az egész Vajdaságot reprezentálják, mivel a legtöbb bácskai, bánáti magyar lakta településről sikerült tanulót bevonni a felmérésbe. Fő kérdése a kutatásnak, hogy milyen mértékben áll fenn a külső és a belső nyelvcsere, melyik nyelv élvez társadalmi presztizst. Kiderül, hogy a megkérdezettek lokálpatriótáknak érzik magukat, vajdaságinak, s csak utána magyarnak.

Horváth Futó Hargita *Az iskola rejtett hatásrendszere* című dolgozatával járult hozzá a kötet témáinak változatosságához. A rejtett tanterv–hídden curriculum a nem tervezett, implicit módon elsajátított tantervet, normákat jelenti. A kutató a rejtett tanterv és a verbális kompetencia viszonyát vizsgálja. Azok a tanulók, akiket több intellektuális inger ér, jobb eredményt érnek el. Vizsgálat tárgya volt a városi, kisvárosi, falusi diákok szókincese is. A falusi gyerekek szókincese jóval szegényesebb, mint a városiaké, kisvárosiaké. Az iskola latens hatásrendszerével foglalkozik a szakirodalom: hogyan, milyen módon viszonyulnak a diákok a közeghez. Az oktatáshoz való viszonyulás a család szociális státusától is függ.

A következő egység a „közvetítettség” jegyében íródik

Káich Katalin a *Magyar színészet Nagyikindán 1848-ig* című dolgozata a 19. században bekövetkező kulturális fejlődés jellegéről, valamint az abból következő színésztársulatok lehetőségeiről számol be. 1834-ben megjelenik az első magyar vándortársulat Nagyikindán. A lakosság műveltségi színvonala egyszintű volt. A magyar színjátszás tehát szerb nyelvű területen folyik. Ügyeltek a darabválasztásra, néha több szerb dalt is énekeltek. Jánosi János truppja 1834 februárjában érkezett Nagyikindára. A játszóhelyek esetenként változtak. Három hónapig vendégeskedtek itt, nagy szerepe volt ebben Ippi Bideskúty Lajosnak. A társulatnak több problémával kellett megküzdenie: díszletek beszerzése, jelmezek megfeleltetése. A publikum néha zajos, zavaró magatartású volt.

Andrić Edit munkája Jovan Sterija Popović *A felfuvalkodott tök* című darabjának fordításáról szól. A mű 1830-ban íródott. Hangulatát az archaikus vajdasági népi beszéd határozza meg. Több probléma jelenik meg a fordításban.

Például a címből hiányzik a névelő. Szerb névalak jelenik meg magyar helyesírással: Évica. Évice. Az Ancsica név esetében a magyar helyesírás és szerb forma jelenik meg. A fordításra vegyes megoldás jellemző. Interferenciajelenségek is felfedezhetők a szövegben. A fordító sokszor él az ún. fordítói szabadsággal, nem tükrözi az eredeti mű hangulatát.

Az *Archívum*-egységben Ispánovics Csapó Julianna munkája jelent meg: *A jugoszláviai magyar irodalom 2002. évi bibliográfiája. Egy sorozat újabb tárgyévének módszertani, tartalmi áttekintése.* A jugoszláviai magyar irodalom 2002. évi bibliográfiája kéziratának módszertani, tartalmi, szerkezeti jellegéről számol be.